
ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ W TURYSTYCE W RÓŻNYCH UJĘCIACH TEORETYCZNYCH

JAN KRUPA

Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie

DZIAŁANIA PROEKOLOGICZNE W TURYSTYCE SZANSĄ NA JEJ ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ

ECOLOGICAL ACTIVITIES IN TOURISM AS AN OPPORTUNITY
FOR THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Wstęp

Współczesna turystyka jest przyczyną wielu zagrożeń dla środowiska naturalnego. Eksploatując atrakcyjne z punktu widzenia przyrody czy też kultury regiony, często jest zorientowana na krótkoterminowe zyski ekonomiczne i w wielu przypadkach przyczynia się do zagłady tego, z czego sama pierwotnie miała czerpać zyski. Niewłaściwe planowanie rozwoju turystyki i wypoczynku może w sposób bezpośredni wywołać zniszczenia środowiska naturalnego i kulturowego, których skala i natężenie będą zależały od konkretnego regionu, formy podróży oraz liczby turystów¹. Uświadomienie tego faktu, jak również upowszechnienie się aspektów ekologicznych w doktrynach politycznych i agendach międzynarodowych ruchów ekologicznych przyczyniło się do wprowadzenia koncepcji rozwoju zrównoważonego w turystyce². Ochrona środowiska w turystyce jest zagadnieniem złożonym ze względu na wielość i różnorodność rozwiązań prawnych, które często jedynie w sposób pośredni regulują istotne kwestie dotyczące tej ważnej dziedziny życia społecznego.

Za sprawą ludzi zaangażowanych w ochronę przyrody i dziedzictwa kulturowego należy upowszechniać takie formy turystyki i kierunki rozwoju, które wpłyną na ograniczenie niekorzystnych zmian w środowisku naturalnym, a szczególnie na obszarach najcenniej-

¹ D. Zaręba, *Ekoturystyka. Wyzwania i nadzieje*, PWN, Warszawa 2000, s. 12.

² P. Bohdanowicz, *Turystyka a świadomość ekologiczna*, Adam Marszałek, Toruń 2006, s. 141–152, 263.

szych z punktu widzenia różnorodności przyrodniczej i kulturowej³. Największe szkody w środowisku wyrządza głównie turystyka o charakterze masowym, natomiast turystyka alternatywna, choć na mniejszą skalę ilościową i terytorialną, również zagraża środowisku przyrodniczemu. Turystyka alternatywna realizowana indywidualnie lub w małych grupach, bezpośrednio w środowisku naturalnym, może jednak stanowić źródło niebezpieczeństw ekologicznych o charakterze lokalnym⁴.

Nadmierna koncentracja ruchu turystycznego, nieprawidłowo zlokalizowana baza turystyczna, często w miejscach o najwyższej wartości przyrodniczej, złe formy organizacji wypoczynku oraz brak kultury turystycznej są głównymi przyczynami powstawania zagrożeń⁵. Wprowadzenie działań oraz technologii prośrodowiskowych w gospodarce może przyczynić się do zwiększenia liczby nowych miejsc pracy, przy ograniczeniu konsumpcji zasobów nieodnawialnych. Ekoinnowacje charakteryzują się znacznie mniejszym ryzykiem środowiskowym, zdrowotnym i społecznym na wielu płaszczyznach. Duże aglomeracje miejskie, przemysł, wysokotowarowe rolnictwo, a nawet turystyka (zwłaszcza masowa) zużywają olbrzymie ilości wody, produkując ogromne ilości ścieków. Poważny, a na niektórych obszarach nawet tragiczny stan środowiska naturalnego staje się powodem do podejmowania szybkich oraz istotnych działań na rzecz ochrony środowiska, a zwłaszcza przyrody⁶. Absolutnie niezbędne jest obecnie działanie w zakresie uzyskiwania czystej, odnawialnej energii, a przede wszystkim skutecznego pozyskiwania energii słonecznej, przy ograniczeniu produkcji groźnej energii jądrowej. Należy również dążyć do zmniejszenia produkcji energii z ropy naftowej, węgla i gazu ziemnego, wspierać działania w kierunku rozwoju ekologicznego transportu oraz ekologicznej technologii produkcji i przetwórstwa żywności.

Wzrastająca świadomość przedsiębiorców (organizatorów turystyki i usługodawców) oraz turystów pozwala na podejmowanie wspólnych działań, korzystnych dla obu stron, jak również dla społeczności lokalnej oraz środowiska. Działania proekologiczne i ekoinnowacyjność łączą interes ekonomiczny i sferę ekologii. Jest to sytuacja korzystna i atrakcyjna nie tylko dla polityków i rządzących, ale także dla przedsiębiorstw oraz społeczeństwa. Z kolei dla instytucji naukowych jest to niezwykła szansa na owocną współpracę z biznesem i pozyskiwanie środków finansowych na rozwój badań w zakresie opracowywania ekoinnowacyjnych technologii. Tak pojęty interes jest jedną z szans na zachowanie, przynajmniej w naturalnym stanie, ekosystemów przyrodniczych i rozwijanie gospodarki zgodnie z zasadami trwałego, zrównoważonego rozwoju oraz kreowania postępu cywilizacyjnego przyjaznego środowisku, co stanowi podstawę ludzkiej egzystencji, dzisiaj i w przyszłości.

Proces zarządzania turystyką powinien mieć charakter holistyczny, co oznacza, że jej rozwój musi być zintegrowany z rozwojem innych dziedzin gospodarki w regionie czy

³ W. Kurek, *Turystyka*, PWN, Warszawa 2007, s. 446–447, 471.

⁴ W. Niemiec, S. Sadowska, O. Niemiec, *Wybrane zagadnienia ochrony środowiska w turystyce*, Oficyna Wyd. Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów–Nowy Sącz 2010, s. 7–12.

⁵ D. Zaręba, *Ekoturystyka*, PWN, Warszawa 2006, s. 16–17.

⁶ L. Woźniak, *Przyszłość ekoinnowacji*, [w:] *Cele i zasady wdrażania ekoinnowacji w zarządzaniu firmą i rozwoju regionu*, red. idem et al., Oficyna Wydawnicza, Rzeszów 2011, s. 113.

kraju. Zarządzanie rozwojem wszystkich form turystyki zrównoważonej, zwłaszcza na obszarach cennych przyrodniczo, ma polegać głównie na umiejętnym sterowaniu ruchem turystycznym w czasie i przestrzeni, tworzeniu stref służących różnym typom penetracji turystycznej oraz planowaniu potrzebnej infrastruktury, dostosowanej do indywidualnych warunków obszaru chronionego⁷. Wiadomo, że już sama obecność człowieka, a szczególnie podejmowanie jakiegokolwiek działalności w środowisku, nieuchronnie prowadzi do niekorzystnych zmian biotopu w wyniku antropogennych przekształceń, których głównym skutkiem jest wprowadzanie do otoczenia zanieczyszczeń i skażeń⁸.

W turystyce światowej pojawiła się nowa generacja turystów, zwracających szczególną uwagę na aspekt ekologiczny w ocenie atrakcyjności turystycznej obszaru. Jak podają Adam Mrocza i Stefan Sacha⁹, „zjawisko to jest wynikiem wzrostu świadomości ekologicznej o skali zagrożeń życia i jakości wypoczynku miejsca zamieszkania i pobytów turystycznych”.

Wzrost liczby turystów świadomych zagrożeń ze strony zwiększającego się ruchu turystycznego w skali globalnej stwarza szansę na rozwój form turystyki przyjaznej dla środowiska naturalnego oraz zachowania warunków jakości życia mieszkańców obszarów recepcji turystycznej.

Potwierdzają to liczne badania marketingowe, które wskazują na wzrost roli stanu środowiska naturalnego wśród motywów wyboru miejsca pobytu turystycznego. Obecnie istotnym zagadnieniem w proekologicznym funkcjonowaniu obiektów turystycznych jest posiadanie systemu zarządzania zagadnieniami związanymi ze środowiskiem. Staje się to koniecznością, ponieważ coraz więcej gości domaga się jego stosowania, potwierdzonego odpowiednim certyfikatem, świadczącym o braku ujemnego oddziaływania na środowisko¹⁰. W większości obiektów podejmowane są działania zaradcze, głównie u źródła zanieczyszczeń, polegające na wprowadzeniu zmiany do procesu produkcji i świadczonych usług oraz zmniejszeniu zużycia surowców. Jest to możliwe poprzez zintegrowany łańcuch zarządzania, szeroko rozumiane wykorzystanie energii ze źródeł odnawialnych oraz poprawę jakości świadczonych usług¹¹.

Poszczególne etapy minimalizacji kosztów w obiektach turystycznych, np. w hotelu, pensjonacie, gospodarstwie agroturystycznym, w wyniku wprowadzania rozwiązań związanych z szeroko rozumianą ochroną środowiska, wymagają pewnych nakładów finansowych, zwłaszcza w przypadku starszych obiektów noclegowych. Mogą być one

⁷ D. Zaręba, *Ekoturystyka*, op. cit., s. 54, [cyt. za:] P. Żegleń, *Zarządzanie turystyką na obszarach cennych przyrodniczo województwa podkarpackiego*, [w:] *Turystyka na obszarach przyrodniczo cennych*, red. M. Jalinik, Oficyna Wyd. PB, Białystok 2010, s. 566–567.

⁸ J. Krupa, J. Hałys, *Problematyka ochrony środowiska w aspekcie rozwoju turystyki wiejskiej*, [w:] *Turystyka wiejska, ochrona środowiska i dziedzictwo kulturowe Pogórza Dynowskiego*, red. J. Krupa, T. Soliński, Związek Gmin Turystycznych Pogórza Dynowskiego, Dynów 2011, s. 107–129.

⁹ A. Mrocza, S. Sacha, *Czynnik ekologiczny w kształtowaniu jakości produktu turystycznego*, „Folia Turistica” 2000, nr 9, s. 20.

¹⁰ Ibidem, s. 37.

¹¹ B. Poskrobko, *Zarządzanie środowiskiem*, PWE, Warszawa 1998, s. 23.

jednak osiągnane prostymi sposobami, które jak dotychczas w wielu polskich obiektach noclegowych nie są jednak stosowane¹².

Na przykład są to rozwiązania z zakresu odpowiedzialnego gospodarowania wodą, energią elektryczną oraz dotyczące minimalizacji odpadów, jak również wykorzystywania odnawialnych źródeł energii. Istotnym działaniem powinna być również dobra współpraca z ludnością lokalną. Jednak wszelkie powyższe działania związane są z wydatkami pieniężnymi.

Pozyskiwanie energii z alternatywnych źródeł stanowi coraz poważniejsze wyzwanie dla krajów, dla których zrównoważony rozwój oznacza także racjonalne wykorzystywanie surowców energetycznych oraz poprawę stanu środowiska. Wspieranie produkcji energii z odnawialnych źródeł stało się ważnym i koniecznym zarazem celem polityki Unii Europejskiej. Szczególnie dla regionów dotkniętych bezrobociem technologie przyjazne środowisku stwarzają dodatkowe możliwości powstawania nowych miejsc pracy¹³.

Od personelu hoteli, zakładów gastronomicznych oraz innych obiektów turystycznych i rekreacyjnych oczekuje się obecnie nie tylko świadczenia usług o wysokim standardzie, ale także spełnienia wielu kryteriów związanych z oddziaływaniem obiektu na środowisko przyrodnicze¹⁴. Wprowadzanie w obiektach turystycznych rozwiązań technicznych i organizacyjnych sprzyjających ochronie środowiska ma także znaczący wpływ na obniżkę kosztów ich eksploatacji, zwłaszcza w zakresie zużycia energii, wody czy prowadzenia gospodarki odpadowej, bez obniżenia jakości świadczonych usług¹⁵.

W energooszczędnym budownictwie szczególnie upowszechniają się obecnie różnego typu systemy wykorzystania energii odnawialnej. W wielu krajach coraz częściej stosuje się technologie, dzięki którym ściany wieżowców (obiekty hotelowe, biurowe, mieszkalne) mogą zostać zamienione np. w „elektrownie słoneczne”. Ekologiczny obiekt noclegowy to budynek nie tylko wygodny i estetyczny, przyjazny środowisku, ale także nieszkodzący lokalnemu, regionalnemu czy globalnemu ekosystemowi oraz redukujący swe oddziaływanie na środowisko. Powody prowadzenia działań ekologicznych w hotelach to m.in.: ograniczenie skutków działania hotelu na środowisko, obniżenie kosztów, korzyści marketingowe oraz lepszy wizerunek i reputacja¹⁶.

Wszystkie podejmowane w obiekcie turystycznym działania prośrodowiskowe wymagają wielowymiarowego podejścia. Nawet najnowsze rozwiązania techniczne, pozwalające na oszczędność wody i energii, czy doskonale przygotowany system gromadzenia surowców wtórnych nie przyniosą rezultatów, jeśli działań takich nie połączy się z edukacją

¹² J. Majewski, *Proekologiczne rozwiązania w obiektach hotelarskich – wybrane przykłady*, Biuro Menedżerów Marek Turystyki Polskiej, Warszawa 1999, s. 31.

¹³ B. Dec, J. Krupa, *Wykorzystanie odnawialnych źródeł energii w aspekcie ochrony środowiska*, [w:] *Ochrona środowiska w aspekcie zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego Pogórza Dynowskiego*, red. J. Krupa, T. Soliński, Związek Gmin Turystycznych Pogórza Dynowskiego, Dynów 2012, s. 55–83.

¹⁴ K. Kasprzak, *Ochrona środowiska w hotelach – wybór problemów*, „Zeszyty Naukowe Południowo-Wschodniego Oddziału Polskiego Towarzystwa Gleboznawczego w Rzeszowie” 2006, z. 7, s. 35–39.

¹⁵ J. Drupka, J. Krupa, *Usługi hotelarskie a ochrona środowiska naturalnego*, „Zeszyty Naukowe WSHiT w Lesku” 2003, z. 1, s. 53–59.

¹⁶ <http://ecohotelpolska.blogspot.com/2009/07/hotele-ekologiczne.html> [12.04.2013].

ekologiczną wśród pracowników, a następnie wśród klientów. Celem takiej edukacji jest uwrażliwienie na problemy środowiskowe i w konsekwencji pogłębienie świadomości ekologicznej, ale przede wszystkim sprawienie, by pracownicy w pełni potrafili skorzystać z wdrożonych rozwiązań¹⁷. Coraz częściej tego rodzaju działania dostrzega się zwłaszcza wśród właścicieli gospodarstw agroturystycznych, świadomych zagrożeń dla środowiska naturalnego ze strony rosnącego natężenia ruchu turystycznego na terenach przyrodniczo cennych. Działania te wpisują się często w plan pobytu gości w gospodarstwie w czasie wolnym, za symboliczną opłatą dla gospodarza obiektu, która ma wspomóc wprowadzanie proekologicznych rozwiązań na terenie gospodarstwa.

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie w ogólnym zarysie problematyki znaczenia działań proekologicznych w branży turystycznej w aspekcie ochrony środowiska przyrodniczego, jak również przedstawienie nowoczesnych rozwiązań technicznych, możliwych do zastosowania w turystycznych obiektach zbiorowego zakwaterowania. Metodami badawczymi były przegląd materiałów źródłowych (w tym zasobów internetowych) oraz własna obserwacja działań proekologicznych w branży turystycznej.

Czynnik ekologiczny w sektorze usług turystycznych

Zarówno wśród turystów, jak i przedstawicieli branży turystycznej od dawna słyszy się opinie o wprowadzeniu polityki proekologicznej oraz bardziej skutecznych metod ochrony środowiska. Proekologiczne zasady dla turystyki zostały sformułowane wspólnie przez World Tourism Organization, World Travel, Tourism Council i Earth Council w dokumencie pod nazwą Agenda 21 for Travel & Tourism Industry. Z kolei największą w świecie organizacją zajmującą się wdrażaniem tych zasad w przemyśle turystycznym jest Green Globe, która posiada członków w ponad 100 krajach. Organizacja ta wydaje praktyczne poradniki popularyzujące prośrodowiskowe rozwiązania w różnych sektorach turystyki oraz przyznaje certyfikaty jakości ekologicznej¹⁸. Do podjęcia takich działań potrzebna jest wiedza oraz stanowcze i racjonalne stanowisko decydentów w zakresie ochrony środowiska przyrodniczego, jego zasobów naturalnych, a przede wszystkim ochrony zdrowia człowieka¹⁹. Wdrażanie rozwiązań proekologicznych w gospodarce, w tym w branży turystycznej, zapewni lepszą jakość życia mieszkańcom obszarów atrakcyjnych pod względem turystycznym, organizatorom turystyki oraz turystom.

Z jednej strony nowoczesne rozwiązania techniczne są nadal bardzo drogie dla wielu przedsiębiorców, co sprawia, iż nie stać ich na wdrażanie nowych pomysłów. Z drugiej strony wdrożenie nowych, proekologicznych technologii wiąże się z wysokimi kosztami, które wpływają na wzrost ceny konkretnych usług i często nie stać przeciętnego turysty

¹⁷ http://www.fpds.pl/media/filemanager/publikacje/ekologia-w-firmie/broszura_ekologiczny_hotel [10.04.2013].

¹⁸ P. Dominik, *Możliwości i ograniczenia rozwoju bazy noclegowej i gastronomicznej na terenach chronionych Puszczy Białowieskiej*, [w:] *Turystyka na obszarach przyrodniczo cennych*, red. M. Jalinik, Oficyna Wyd. PB, Białystok 2010, s. 646–647.

¹⁹ L. Woźniak, *Ekoinnowacyjność i ekoinnowacje. Przegląd teorii*, [w:] *Cele i zasady wdrażania ekoinnowacji w zarządzaniu firmą i rozwoju regionu*, red. idem et al., Oficyna Wydawnicza, Rzeszów 2011, s. 6–7.

na poniesienie większych wydatków finansowych, pomimo iż chętnie partycypowałyby w tego typu działaniach na rzecz ekologii. Niemniej jednak całą odpowiedzialnością za ekologiczną turystykę nie można obarczać tylko producentów oraz dostawców towarów i usług turystycznych. Turyści powinni być także świadomi problemów, z którymi borykają się poszczególne obszary recepcji turystyki, i powinni wymagać od touroperatorów szczegółowej informacji w tym zakresie. Pomimo iż wielu podróżujących deklaruje poglądy i zachowania proekologiczne, w praktyce nadal wielu z nich nie umie dostosować swojego zachowania do miejscowych warunków tak, aby móc zapobiegać powstaniu ewentualnych szkód w środowisku w trakcie ich podróży i pobytu.

Ochrona środowiska w aspekcie turystyki wiąże się ściśle z technologiami wykorzystywanymi w prowadzeniu i funkcjonowaniu obiektów hotelarskich i gastronomicznych. Właściciele (dzierżawcy) tych obiektów coraz rzadziej przechodzą obojętnie wobec problematyki ochrony środowiska. Stosowanie nowych, proekologicznych technologii jest dla nich nie tylko korzystną inwestycją poprawiającą wyniki ekonomiczne, ale także dobrym atutem w walce o klienta z konkurentami. Modne stają się certyfikaty przyznawane obiektom turystycznym, które stanowią wiarygodne potwierdzenie proekologicznych inicjatyw podejmowanych przez dany hotel, pensjonat czy gospodarstwo agroturystyczne. Jest to także rodzaj ram, które pomagają nadać kierunek i skoordynować planowane działania. Dużo zależy jednak od tego, czy certyfikat dotyczy dużego hotelu w mieście, czy raczej gospodarstwa agroturystycznego na łonie przyrody, ponieważ troska o środowisko tych dwóch grup obiektów ma nieco inny charakter i wymiar. Przez wdrożenie oszczędnych i przyjaznych środowisku rozwiązań właściciele tych obiektów chcą obniżyć koszty eksploatacji, podnieść jakość oferowanych usług oraz zwiększyć swoją konkurencyjność.

W interesie całej branży turystycznej leży zatem podnoszenie jakości świadczonych usług zgodnie z zasadami ekorozwoju oraz wzrost świadomości ekologicznej usługodawców i klientów uczestniczących w świadczeniu usług turystycznych. Racjonalnie rozwijana turystyka może być czynnikiem wzmacniającym działania na rzecz ochrony środowiska przyrodniczego, a także dynamizującym rozwój ekonomiczny regionu i materialny awans miejscowej ludności. Organizatorzy turystyki powinni przywiązywać większą uwagę do rozwijania alternatywnych form turystyki (np. ekoturystyki, turystyki wiejskiej, agroturystyki), które w najmniejszym stopniu zagrażają środowisku przyrodniczemu²⁰. Z kolei instytucje odpowiedzialne za rozwój gospodarczy (w tym turystyczny) regionów o atrakcyjnych walorach przyrodniczych i kulturowych powinny upowszechniać wśród usługodawców międzynarodowe standardy ekologicznego działania oraz zachęcać do uzyskiwania certyfikatów jakości²¹. Produkt turystyczny uwzględniający jakość środowiska staje się obecnie czynnikiem konkurencji na rynku turystycznym, natomiast opatrzenie jakiegokolwiek produktu symbolem, gwarancją jakości ekologicznej wywołuje wzrost zaufania klientów, co nie jest bez znaczenia wobec specyficznych cech tego rodzaju

²⁰ W. Niemiec, *Turystyka alternatywna w zgodzie ze środowiskiem*, Wyd. PWSZ, Nowy Sącz 2002, s. 7–14.

²¹ I. Jędrzejczyk, *Nowoczesny biznes turystyczny. Ekostrategia w zarządzaniu firmą*, PWN, Warszawa 2000, s. 17.

produktu. Warto podkreślić, że stan środowiska zależy bezpośrednio od poziomu świadomości ekologicznej społeczeństwa, która z kolei uwarunkowana jest ilością i jakością informacji docierającej w procesie edukacji.

Proponowane działania proekologiczne, możliwe do zastosowania np. w hotelarstwie i gastronomii, to m.in.:

- zastosowanie ekologicznych kryteriów przy projektowaniu obiektów,
- dobór materiałów budowlanych przyjaznych środowisku i zdrowiu człowieka,
- właściwy system zaopatrzenia w wodę i odprowadzania ścieków,
- racjonalne gospodarowanie energią oraz wodą,
- zapewnienie bezpieczeństwa zdrowotnego żywności i żywienia,
- serwowanie potraw regionalnych i ekologicznych,
- ochrona krajobrazu przyrodniczego i kulturowego,
- ograniczenie posługiwania się własnym transportem,
- nowoczesny i sprawny transport (pojazdy elektryczne i gazowe),
- minimalizacja wytwarzania odpadów i ich zagospodarowanie u źródła,
- próba budowy małych elektrowni wodnych czy wiatrowych,
- wykorzystywanie kolektorów słonecznych i pomp ciepła,
- organizacja szkoleń w zakresie działań prośrodowiskowych dla personelu obiektu, dostawców, współpracowników (np. przewodników, instruktorów) oraz klientów.

Z kolei rzeczywiste działania w zakresie ochrony środowiska przez usługodawców w branży turystycznej ograniczają się obecnie głównie do:

- instalacji energooszczędnych żarówek i wyłączników czasowych oraz instalacji kolektorów słonecznych;
- instalacji urządzeń oszczędzających wodę w łazienkach i toaletach;
- komputerowego sterowania ogrzewaniem, wentylacją i oświetleniem (termostaty i regulatory dostawy energii);
- ograniczenia prania pościeli i wymiany ręczników (na życzenie gości);
- tworzenia zintegrowanego systemu zarządzania zasobami obiektu;
- wstępnej segregacji odpadów, ułatwiającej ich recykling.

Wykorzystywanie alternatywnych źródeł zielonej energii (praktycznie niewyczerpywanej) cieszy się w Polsce coraz większym zainteresowaniem, co wiąże się z rosnącymi cenami energii i kosztami utrzymania budynków, jak również większą świadomością ekologiczną społeczeństwa odnośnie do zużycia surowców energetycznych i zanieczyszczenia środowiska²². Ponadto wykorzystywanie w ciepłownictwie odnawialnych źródeł energii jest naturalnym kierunkiem działania, a wkrótce stanie się także obowiązkiem. Warto jednak podkreślić, że w powyższej kwestii przyjęte ogólnie założenia nie są ostateczne, zwłaszcza w odniesieniu do układów klimatycznych. Podejmowanie działań proekologicznych w rozwoju turystyki, zwłaszcza na terenach cennych pod względem przyrodniczym, oraz w świadczeniu usług agroturystycznych zmierza do zachowania naturalnych warunków

²² B. Dec, J. Krupa, *Wykorzystanie odnawialnych źródeł...*, op. cit., s. 55–83.

krajobrazowych i biotopu wsi²³. Szczególnie istotne są zagadnienia związane z sanitacją gospodarstw wiejskich w turystyce alternatywnej, czyli podejmowanie wspólnych działań technicznych, organizacyjnych, ekonomicznych, a nawet kulturowych w celu podniesienia jakości życia, higieny oraz standardu sanitarnego mieszkańców obszarów wiejskich oraz przebywających tam turystów. Działania takie leżą w gestii indywidualnych właścicieli obiektów turystycznych oraz władz samorządu terytorialnego, przy wsparciu finansowym ze źródeł zewnętrznych. Głównymi środkami technicznymi umożliwiającymi sanitację siedzib są instalacje służące zaopatrzeniu w wodę, kanalizacja, składowiska odpadów pochodzenia bytowo-gospodarczego oraz z produkcji rolniczej²⁴. Ponadto jest to zapewnienie bezpieczeństwa zdrowotnego produkowanej i sprzedawanej żywności zgodnie z obowiązującymi wymaganiami prawnymi²⁵.

Możliwości techniczne proekologicznych działań w branży turystycznej

Osiągnięcie zrównoważonego rozwoju w turystyce masowej na pewno nie jest proste, a zdaniem niektórych naukowców jest wręcz niemożliwe oraz wymaga zmiany postawy i działań wśród reprezentantów przemysłu turystycznego. Sektor zakwaterowania, usług gastronomicznych i transportowych stanowi jeden z filarów przemysłu turystycznego. Dlatego też istotne jest poznanie poziomu świadomości ekologicznej usługodawców i ich gotowości do wprowadzenia w życie zasad zrównoważonego rozwoju.

W grupie przyrządów kontrolnych coraz powszechniejsze są urządzenia monitorujące na bieżąco zużycie i produkcję energii przez budynek. Służą one głównie administracji budynku, umożliwiając monitoring wytworzonej i użytkowanej energii. Pozwalają na zlokalizowanie przestrzenne i czasowe nieoczekiwanego (ponadnormatywnego) zużycia energii. Ułatwiają wykorzystanie „świadomości energetycznej” użytkowników budynku do proekologicznych działań, zapewniają dane do zarządzania energią w budynku, a poprzez połączenie z siecią komputerową umożliwiają dostęp do monitoringu spoza budynku²⁶.

Jest pewne, że ceny ogrzewania systematycznie rosną. Zgodnie z wymogami UE do 2020 r. aż 15% energii wytwarzanej w naszym kraju ma pochodzić ze źródeł odnawialnych, ale już wiadomo, że nie sprostamy tym wymogom. Inwestorzy coraz częściej podczas wymiany systemów grzewczych wybierają ogrzewanie gazowe kondensacyjne, o wyższej sprawności, mniejszym zużyciu gazu i bardziej ekologicznych parametrach²⁷. Gaz wciąż uchodzi za relatywnie tani surowiec, ale coraz większe uznanie zyskują rozwią-

²³ J. Krupa, B. Dec, *Proekologiczne działania w usługach turystycznych*, [w:] *Ochrona środowiska...*, op. cit., s. 15–33.

²⁴ W. Niemiec, *Turystyka alternatywna...*, op. cit., s. 55.

²⁵ J. Krupa, B. Dec, *Dobre praktyki żywienia w gospodarstwach agroturystycznych*, [w:] *Żywność i żywienie w turystyce i rekreacji*, red. E. Czarniecka-Skubina, D. Nowak, J. Mogiła-Lisowska, Wyd. WSHGiT, Warszawa 2011, s. 97–112.

²⁶ <http://ecohotelpolska.blogspot.com/2009/07/hotele-ekologiczne.html> [12.07.2011].

²⁷ M. Kruszewska-Mikucka, *Walka o tanie ciepło*, „Uważam Rze” 2012, nr 42 (89), s. 88–90.

zania ekologiczne, tj. pompy ciepła i kolektory słoneczne. Wzrost w sektorze kolektorów słonecznych osiągnął poziom ok. 35% (w porównaniu z 2011 r.), w sektorze pomp ciepła typu powietrze – woda zaś – ok. 30%. Nieco mniejsza progresja (ok. 20%) dotyczy kotłów kondensacyjnych gazowych. Prawdopodobnie ten trend będzie się utrzymywał, ale nie ze względu na troskę o środowisko (ekologię), a przede wszystkim z obawy o dalszy wzrost cen energii i tzw. indywidualne bezpieczeństwo energetyczne urządzeń opartych o odnawialne źródła energii, objęte programem wsparcia władz rządowych i samorządowych.

Znowelizowana dyrektywa EPBD (the Energy Performance of Buildings Directive 2002/91/EC) zobowiązuje państwa członkowskie UE do stworzenia takich warunków prawnych i rynkowych, aby od 31 grudnia 2020 r. wszystkie nowo powstające budynki były niskoenergetyczne lub pasywne, tj. prawie niezużywające energii. Obecnie coraz częściej można spotkać w budownictwie systemy wykorzystujące tzw. energię odnawialną, w tym m.in. energię słoneczną, ciepło gruntu (pompy ciepła), energię wód geotermalnych czy małe elektrownie wiatrowe. Jednak z uwagi na duży koszt urządzeń oraz specyficzne wymagania co do warunków naturalnych systemy te nie są zbyt mocno rozpowszechnione. Zastosowane w budownictwie energooszczędnym rozwiązania muszą mieć charakter kompleksowy, powinny bowiem dotyczyć zarówno zagadnień konstrukcyjno-budowlanych, jak i instalacyjnych. Szczególnie duże oszczędności energetyczne uzyskuje się, stosując nowoczesne kompleksowe systemy grzewcze, np. dachowe pola ogniw fotowoltaicznych w połączeniu z polami kolektorów do przygotowania ciepłej wody i wspomaganie wielkopowierzchniowego ogrzewania ściennego (np. płyty gipsowe z zabudowanymi registrami ogrzewania wodnego). Zastosowanie dużej powierzchni ogniw fotowoltaicznych pozwala na produkcję energii elektrycznej na własne potrzeby oraz na sprzedaż.

Nowe możliwości stwarza postęp technologiczny w budownictwie, który polega na opracowywaniu i wdrażaniu nowych rozwiązań konstrukcyjnych oraz efektywniejszych systemów energetycznych dla budynków²⁸. Modne stają się pompy ciepła, a także kondensacyjne kotły gazowe, natomiast kotły olejowe i przepływowe podgrzewacze wody oraz ogrzewanie elektryczne, ze względu na wysokie koszty eksploatacji, nie znajdują obecnie praktycznego zastosowania. Na rynku jest wiele rozwiązań – od tradycyjnych po ekologiczne i ekonomiczne. Ostateczną decyzję podejmuje właściciel i użytkownik obiektu. Realizacja nowatorskich przedsięwzięć polega na radykalnym obniżeniu energochłonności budynków w nowym typie budownictwa, np. dom pasywny czy dom autonomiczny. Zrównoważony w sensie środowiskowym budynek jest wyposażony w technologie aktywnego pozyskiwania energii odnawialnej na potrzeby domu w odróżnieniu od budynków pasywnych. Ścieki oczyszczane są we własnej oczyszczalni, woda deszczowa w całości wykorzystana jest na działce. Konieczne staje się tylko podłączenie do sieci wodociągowej oraz elektrycznej głównie w celu sprzedaży nadwyżek prądu produkowanego przez ogniwa fotowoltaiczne i przez mikroturbinę wiatrową.

²⁸ *Czysta energia, budownictwo niskoenergetyczne – nowe spojrzenie w ochronie środowiska naturalnego*, Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego, Rzeszów 2012, s. 5.

Małe elektrownie wodne (do 5 MW) działają na obszarze całej Polski oraz uruchamiane są ponownie obiekty, w których z różnych przyczyn (ekonomicznych, politycznych) przerwano produkcję energii w ubiegłych latach. Obiekty te zlokalizowane są na małych i średnich rzekach i nie powinny stanowić zagrożenia ekologicznego²⁹. Jednak powstawanie licznych elektrowni na krótkich odcinkach rzek wywiera ujemny wpływ na cały ekosystem. Możliwości wykorzystania lokalnych, przydomowych małych elektrowni wodnych dla potrzeb turystyki wynikają z ogólnego zapotrzebowania na energię elektryczną w zakresie potrzeb socjalnych i funkcjonowania urządzeń stanowiących wyposażenie współczesnych siedzib ludności. Warto zaznaczyć, że Polska nie posiada znaczącego potencjału wodno-energetycznego, natomiast współczesna technika umożliwia korzystanie z zasobów wodnych w większym stopniu w porównaniu z minionymi latami, a eksploatacja urządzeń może być prowadzona z wysokim poziomem zautomatyzowania i niezawodności³⁰. Problemem jednak staje się nadprodukcja energii w gospodarstwach indywidualnych, m.in. z braku sposobów jej gromadzenia.

Zastosowanie małych elektrowni wiatrowych opiera się głównie na turbinach o poziomej osi obrotu i wirnikach trójskrzydłowych. Rzadziej spotyka się modele o pionowej osi obrotu. Turbiny montowane są najczęściej na dachach budynków lub na wieżach o wysokości 10–25 metrów. Zasoby energii wiatru w Polsce charakteryzują się dużą zmiennością na obszarze całego kraju oraz brakiem stabilności średniorocznych prędkości wiatru. Ekonomiczna ocena inwestycji wskazuje, że ewentualne korzyści są uzależnione m.in. od polityki energetycznej prowadzonej przez państwo, wielkości obiektu, jego położenia oraz parametrów konstrukcyjnych, a także organizacyjno-prawnych. Ponadto sposób wykorzystania uzyskiwanej energii elektrycznej jest zróżnicowany i zależy od konkretnej sytuacji, a przede wszystkim od mocy wytwarzanej przez turbinę wiatrową³¹. Najczęściej uzyskiwana moc (kilkanaście kW) wykorzystywana jest na potrzeby grzewcze lub oświetleniowe wytwórcy z uwagi na nieopłacalność sprzedaży energii do sieci ogólnokrajowej. Wiąże się to z koniecznością posiadania drogich urządzeń stabilizujących i synchronizujących podstawowe parametry wytwarzanego prądu, jak częstotliwość i napięcie.

Coraz większą popularność w celach grzewczych zyskuje zastosowanie, przynajmniej w pewnym wymiarze, pomp ciepła czy kolektorów słonecznych. Najczęściej spotykamy w budownictwie płaskie kolektory słoneczne, umieszczone po południowej stronie dachu budynku lub w większym zestawie na wolnej przestrzeni. Urządzenia te służą do bezpośredniej przemiany energii promieniowania słonecznego w użyteczne ciepło (konwersja fototermiczna). Najprostszym kolektorem słonecznym jest płaski element (płyta) pochłaniający energię słoneczną oraz czujnik – absorbent (woda lub inna ciecz), odbierający pochłonięte ciepło. Produkowane są również kolektory słoneczne próżniowe – przepływowe (z absorberem w postaci rur próżniowych) i heat-pipe (kolektor zbudowany z rur

²⁹ W. Niemiec, *Turystyka alternatywna...*, op. cit., s. 108–109.

³⁰ W. Niemiec, S. Sadowska, O. Niemiec, *Wybrane zagadnienia...*, op. cit., s. 185.

³¹ Ibidem, s. 181.

o pojedynczym przeszkleniu)³². Kolektory słoneczne coraz częściej ogrzewają nie tylko wodę użytkową, ale zaczynają także stanowić dodatkowe uzupełnienie konwencjonalnego źródła ciepła w domu. Ciepło energii słonecznej pozwala na zaspokojenie rocznego zapotrzebowania budynku nawet w 95%. Urządzeniami do bezpośredniej konwersji energii promieniowania słonecznego na energię elektryczną są panele fotowoltaiczne. Systemy fotowoltaiczne mogą być podłączone do sieci (nie muszą używać systemów akumulatorów) i odłączone od sieci (wymagają systemu akumulatorów, są mniej opłacalne kosztowo, ale dają możliwość bezpośredniego zasilania urządzeń domowego użytku).

Dość dużym zainteresowaniem cieszą się pompy ciepła, zwłaszcza w krajach skandynawskich (głównie w Szwecji). W Polsce jedynie 2–3% nowo wybudowanych obiektów posiada tego rodzaju urządzenia grzewcze (w Szwecji 95%, w Szwajcarii 75%). Zainteresowanie inwestorów pompami ciepła w Polsce jest dość duże, ale ograniczone wysokimi kosztami instalacji, przy niewielkim wsparciu finansowym ze strony władz państwowych. Pompy ciepła to urządzenia umożliwiające odbiór energii cieplnej z naturalnych źródeł (grunt, woda lub powietrze) i wykorzystanie jej na potrzeby ogrzewania budynków i ciepłej wody. Proces transformacji i wymiany ciepła realizowany jest w zamkniętym obiegu na drodze przemian termodynamicznych czynnika roboczego. Zasadniczymi elementami pomp są: sprężarka, dwa wymienniki ciepła (parownik i skraplacz) oraz zawór rozprężający. Rynek pomp ciepła rozwija się w Polsce nieco wolniej niż u naszych unijnych sąsiadów, a to z powodu braku państwowych subwencji i zachęt. Można jedynie korzystać z kredytów Banku Ochrony Środowiska³³.

Wzrastającym zainteresowaniem przy zagospodarowaniu odnawialnych zasobów energii cieszy się energia geotermiczna, a w szczególności energia geotermalna (zawarta w wodach, parze wodnej oraz otaczających skałach). Wykorzystanie wód geotermalnych w celach grzewczych jest kosztowne i trudne w realizacji i eksploatacji, natomiast w przypadku geotermii głębokiej wytwarzanie energii elektrycznej jest obecnie w naszym kraju mało opłacalne³⁴. Jak do tej pory w Polsce energię geotermalną pozyskuje się głównie w celach grzewczych i w ograniczonym zakresie do celów gospodarczych. Ciepłem z tego źródła ogrzewane są również gospodarstwa indywidualne, w tym świadczące usługi turystyczne³⁵. Energia geotermalna, podobnie jak pozostałe odnawialne źródła energii, jest nieszkodliwa dla środowiska, nie powoduje bowiem żadnych zanieczyszczeń. Jej pokłady są zasobami lokalnymi, tak więc mogą być pozyskiwane w pobliżu miejsca użytkowania. Elektrownie geotermalne, w odróżnieniu od zapór wodnych czy wiatraków, nie wywierają niekorzystnego wpływu na krajobraz, a zasoby energii geotermalnej są dostępne zawsze, niezależnie od warunków pogodowych, w przeciwieństwie do energii wiatru czy energii Słońca.

³² *Czysta energia...*, op. cit., s. 27–28.

³³ M. Kruszewska-Mikucka, *Natura w harmonii z portfelem*, „Uważam Rze” 2012, nr 42 (89), s. 93.

³⁴ *Czysta energia...*, op. cit., s. 31–32.

³⁵ W. Niemiec, *Turystyka alternatywna...*, op. cit., s. 116.

Dużym zainteresowaniem w Polsce cieszy się obecnie produkcja biomasy z przeznaczeniem do bezpośredniego spalania (lub uprzedniego brykietowania, lub granulowania). Jest to najstarsze i najpowszechniej współcześnie wykorzystywane odnawialne źródło energii w postaci drewna i jego odpadów, słomy, wierzby energetycznej, a nawet trawy. Biomasa to materia organiczna pochodzenia roślinnego lub zwierzęcego ulegająca biodegradacji. Ogrzewanie biomasą, zwłaszcza na terenach wiejskich, staje się opłacalne, gdyż jej ceny są konkurencyjne na rynku paliw. Wykorzystanie biomasy pozwala wreszcie zagospodarować nieużytki (odłogowane pola) i spożytkować odpady. Biomasę charakteryzuje mała zawartość tlenków azotu i siarki w porównaniu z tradycyjnymi paliwami kopalnymi. Z kolei emisja dwutlenku węgla z biomasy jest równoważona przez akumulację węgla w uprawianych roślinach. Biopaliwa wymagają w procesach spalania specjalnego rodzaju kotłów o odpowiedniej konstrukcji, znajdujących się głównie w szkołach, urzędach gmin, ośrodkach zdrowia czy na osiedlach wiejskich. W Polsce kotły produkowane są w szerokiej gamie wydajności cieplnej i rozmaitych wersjach wykonania, o budowie tradycyjnej lub nowoczesnej konstrukcji (np. paleniska fluidalne lub kotły do zgazowania materii organicznej)³⁶.

Warto zaznaczyć, że tradycyjne na polskim rynku systemy grzewcze, czyli te scentralizowane, oparte na lokalnych ciepłowniach i elektrowniach, wciąż są niezwykle popularne. Sieciowe ogrzewanie pokrywa ok. 53% zapotrzebowania na ciepło, spośród nowych lokali mieszkalnych oddawanych do użytku zaś jeden na trzy ma ogrzewanie miejskie. System ten, poprzez grzejniki w mieszkaniach, wydaje się najbardziej ekonomicznym systemem pozyskiwania ciepła użytkowego oraz gorącej wody użytkowej.

Innym przykładem produkcji energii są biogazownie, w których zasadniczym procesem pozyskiwania biogazu jest beztlenowa fermentacja odpadów organicznych, odpadów zwierzęcych lub osadów ściekowych. Mogą one pochodzić z gorzelni, browarów, ubojni, przetwórní owoców itp. Funkcjonowanie biogazowni wiąże się również z bezpiecznym i ekologicznym zagospodarowaniem odpadów. Produkt wytwarzany przez biogazownie może być wykorzystywany w różnoraki sposób: spalany i przetwarzany na energię elektryczną lub energię cieplną albo oczyszczony i wtłoczony do sieci gazowych. Ponadto działanie biogazowni pozwala w znaczący sposób zredukować ilość ścieków i odpadów naturalnych oraz zahamować niekorzystne procesy niekontrolowanego rozkładu biomasy w środowisku.

Mieszkaniec Polski myśli przede wszystkim o bieżących kosztach ogrzewania, stąd też do popularnych kotłów węglowych często wrzuca nie tylko węgiel, ale także po prostu wszystkie odpady gospodarcze, co powoduje emisję bardzo trujących związków chemicznych. Edukacja oraz wsparcie ze strony rządowej może uzdrowić tę sytuację, przy czym nowy projekt ustawy o odnawialnych źródłach energii (OZE) dotyczy praktycznie wytwarzania samej energii elektrycznej. Z kolei 80% energii zużywanej w gospodarstwach domowych to ciepło, a nie energia elektryczna. Nie docenia się zatem tego udziału i nie

³⁶ Ibidem, s. 112.

wykorzystuje pewnego potencjału, który zawarty jest w gospodarstwach domowych³⁷. Nie chodzi nawet o wprowadzanie dopłat, ale o stymulowanie rozwoju tej gałęzi produkcji ciepła. Dzięki temu nowoczesne i przyjazne środowisku technologie w szybkim tempie znajdowałyby szerokie zastosowanie, co z ekonomicznego punktu widzenia prowadziłoby do dużej dynamiki spadku realnych cen urządzeń i ich instalacji, a tym samym kosztów ogrzewania budynków. Warto jednak zaznaczyć, że na wsi indywidualne gospodarstwa mają dużo większe zapotrzebowanie na energię elektryczną niż w mieście.

Bardzo istotnymi zagadnieniami związanymi z funkcjonowaniem obiektów infrastruktury turystycznej w aspekcie ochrony środowiska są działania związane z gospodarką wodą i ściekami oraz odpadami. Poprawiające się zaopatrzenie polskiej wsi w wodę wiąże się z koniecznością zagospodarowania ścieków pozostających po jej zużyciu. Nie zawsze istnieją możliwości zagospodarowania ścieków w ich pierwotnej ilości i postaci, tj. bez konieczności oczyszczania, natomiast produktem ubocznym tego procesu są osady, bardzo niebezpieczne dla środowiska³⁸. Obiekty turystyczne w dużych aglomeracjach najczęściej odprowadzają ścieki do kanalizacji miejskiej, natomiast mieszczące się w małych miejscowościach i na wsiach pensjonaty czy gospodarstwa agroturystyczne muszą samodzielnie rozwiązać ten problem poprzez zastosowanie tanich w budowie, ale drogich w utrzymaniu zbiorników bezodpływowych lub przez inwestycję we własną, biologiczną oczyszczalnię ścieków³⁹. Do oczyszczania powstających ścieków bytowo-gospodarczych wykorzystuje się coraz częściej przydomową oczyszczalnię ścieków, czyli instalację zarówno do domów jednorodzinnych, jak i do małych i średnich firm. Dzięki specjalnie stworzonym zbiornikom, wyposażonym w filtry i podłoże bogate w bakterie posiadające zdolności do oczyszczania ścieków, są one oczyszczane, a następnie odprowadzane do gruntu, rzeki lub innego „odbiornika”. Istnieje również możliwość odprowadzenia takiej wody do kanału burzowego zamiast kanalizacji miejskiej, pod warunkiem że kanał burzowy jest przystosowany do odbioru dodatkowych ilości wody. Technologia ta zmniejsza zanieczyszczenie środowiska przy nieznacznych nakładach na jej instalację.

Przydomowy system oczyszczania ścieków, z wykorzystaniem biochemicznych reakcji, jest stosunkowo prostym i tanim sposobem adaptacji naturalnych procesów przyrodniczych. Ponadto inwestycje mogą być wykonane w różny sposób w zależności od położenia gospodarstwa w terenie, ilości posiadanych środków finansowych, własnych umiejętności itp.⁴⁰ Wszelkie rozwiązania techniczne, jakie zostaną zastosowane w obiekcie turystycznym, dla ograniczenia zużycia wody i produkcji ścieków, a co za tym idzie obniżenia kosztów funkcjonowania, będą mieć jednak nieduże znaczenie bez odpowiedniego zachowania klientów i personelu hotelowego. Konieczne jest więc, poza modernizacjami, informowanie gości o podejmowanych działaniach i zachęcanie ich do przyłączenia się do hotelowego programu troski o środowisko.

³⁷ M. Kruszewska-Mikucka, *Walka o tanie ciepło*, op. cit., s. 90.

³⁸ W. Niemiec, *Turystyka alternatywna...*, op. cit., s. 69.

³⁹ Ibidem, s. 70–71.

⁴⁰ Ibidem, s. 73.

Gospodarowanie odpadami to istotny element funkcjonowania obiektów turystycznych, z uwagi na dużą ilość serwowanych napojów w małych butelkach, stosowanie plastikowych naczyń i sztućców oraz ogromną ilość odpadów opakowaniowych generowanych przez część kuchenną. Skuteczna gospodarka odpadami w turystyce powinna się opierać na uniwersalnej zasadzie trzech „R”, tj.:

- *Reduce* (ograniczenie ilości wytwarzanych odpadów),
- *Reuse* (powtórne użycie tego, co do użycia nadal się nadaje),
- *Recycle* (odzysk surowców ze wszystkich możliwych strumieni odpadów).

Poprawę efektywności gospodarki odpadami w obiekcie turystycznym należy rozpocząć od skierowania się do źródła powstawania odpadów. Podstawowym zadaniem jest znalezienie tych miejsc, gdzie powstaje ich najwięcej, a także wyszukanie rozwiązań, które pozwolą zapobiegać powstawaniu odpadów. W zaopatrzeniu sekcji gastronomicznej warto zwrócić uwagę, czy z części opakowań nie można zrezygnować już na poziomie dostawcy – na pewno w przypadku warzyw i owoców dobrze sprawdzają się skrzynki wielokrotnego użytku zamiast tych tekturowych czy styropianowych. Obecnie gospodarka odpadami w obiektach turystycznych najczęściej sprowadza się do zastosowania ich segregacji z wykorzystaniem pojemników lub worków o określonym kolorze, w zależności od rodzaju odpadu. Zorganizowanie selektywnej zbiórki powinno angażować zarówno pracowników, jak i klientów. Przeszkolenie personelu pomoże w dobrym zarządzaniu odpadami w kuchni, która generuje ich największe ilości, natomiast wyznaczenie na terenie obiektu miejsc z pojemnikami na poszczególne strumienie odpadów i stworzenie instrukcji, które pomogą w prawidłowym sortowaniu, pozwoli zaangażować w tego typu działalność klientów.

W przypadku odpadów organicznych, głównie na obszarach wiejskich, stosuje się kompostowniki z wykorzystaniem surowca jako nawozu organicznego. Możliwe do zastosowania są również inne rozwiązania, jak np. używanie opakowań wielokrotnego użytku, zakup środków czystości w dużych opakowaniach, ograniczenie liczby broszur i innych publikacji dla klientów, umieszczanie w pokojach koszy do segregacji odpadów, stosowanie baterii nadających się do ponownego ładowania. Ważnym działaniem jest szkolenie personelu w zakresie ekoprzyjaznych technik czyszczenia i sprzątania oraz ograniczenie stosowania produktów zawierających toksyczne chemikalia. Niestety nadal stwierdza się tradycyjny sposób pozbywania się odpadów z gospodarstw rolniczych i domowych, który polega na ich pozostawianiu w miejscach przypadkowych, najczęściej wrzucaniu do potoków, wyrobisk zwirowiskowych, glinianek, zostawianiu w lesie lub poza wsią⁴¹. Sytuacja ta szczególnie zaostrzyła się po wprowadzeniu w naszym kraju obowiązku wnoszenia opłat za utylizację odpadów.

Istotnym działaniem o charakterze proekologicznym w branży turystycznej są różnego rodzaju programy edukacyjne oraz rekreacyjne przybliżające tematykę ochrony środowiska (walorów przyrodniczych i kulturowych) w celu praktykowania zachowań prośrodowi-

⁴¹ Ibidem, s. 79.

skowych. Edukacja powinna objąć organizatorów turystyki, turystów oraz mieszkańców regionów turystycznych. Duże znaczenie może też mieć kształcenie miejscowych interpretatorów przyrody i ekoprzewodników. Działania te dotyczą również przygotowania materiałów informacyjnych (broszur, folderów) opisujących walory turystyczne danego terenu, jego osobliwości przyrodnicze, formy ochrony przyrody itp., skierowanych zarówno do turystów, jak i do lokalnej społeczności.

Dobrze zaplanowana i przeprowadzona organizacja turystyki wspomaga proces edukacji szkolnej i pozaszkolnej w przekazywaniu treści edukacyjnych i uczeniu zachowań proekologicznych. W konsekwencji podnosi świadomość ekologiczną ludzi oraz pomaga kierować turystów na szlaki turystyczne i ścieżki przyrodnicze, co jest bezwzględną koniecznością na terenie parków narodowych i rezerwatów.

Podsumowanie

W XXI w., w dobie globalnych i lokalnych problemów środowiskowych, katastrof ekologicznych, zmniejszania się bioróżnorodności na Ziemi, zrównoważony rozwój wydaje się koniecznością. Prawdopodobnie ta dotyczy również tej ważnej gałęzi gospodarki, jaką jest turystyka, stąd pojawienie się nowych alternatywnych jej form, np. ekoturystyki. Ekoturystyka i ekologicznie czysty produkt turystyczny stają się modne i poszukiwane przez klientów rezygnujących z turystyki masowej. Można stwierdzić optymistycznie, iż świadomość proekologiczna touroperatorów, hotelarzy i uczestników ruchu turystycznego, jak również liczba podejmowanych przedsięwzięć na rzecz ochrony środowiska stale wzrasta, co zostało wykazane m.in. w przeprowadzonych badaniach wśród usługodawców z terenu województwa podkarpackiego^{42, 43, 44}. Ponadto obiekty, które istnieją już od dłuższego czasu, deklarują ciągłą modernizację i chęć zmian na lepsze w przyszłości. Wszelkie bariery wynikają przede wszystkim z wysokich kosztów finansowych, które musiałyby ponieść poszczególne przedsiębiorstwa, chcąc zmodernizować swoje obiekty. Niemniej jednak, gdyby to klienci zaczęli wyraźnie precyzować swoje wymagania i wybierać te obiekty, które są przyjazne dla środowiska, z pewnością niejeden przedsiębiorca musiałby znaleźć środki na inwestycje proekologiczne.

Niepewność rynku odbiorcy usług turystycznych, brak spójnej polityki proekologicznej w obszarze turystyki oraz duża konkurencja usługodawców, zwłaszcza na obszarach turystycznie atrakcyjnych, zniechęcają do wdrażania innowacyjnych rozwiązań proekologicznych, szczególnie w starszych i małych obiektach turystycznych. Przystosowanie ich do aktualnych wymagań prośrodowiskowych wiąże się z dużymi nakładami inwestycyjnymi, często nieopłacalnymi na poziomie już prowadzonej działalności. Klient polski nadal

⁴² J. Krupa, B. Dec, *Proekologiczne działania...*, op. cit., s. 15–33.

⁴³ J. Krupa, K. Krupa, *Działania proekologiczne czynnikiem konkurencyjności w sektorze usług*, [w:] *Innowacje ekologiczne w rozwoju społeczno-gospodarczym*, red. L. Woźniak, J. Krupa, J. Grzesik, Wyd. WSliZ, Rzeszów 2006, s. 115–132.

⁴⁴ J. Krupa, K. Krupa, *Innowacyjność elementem konkurencyjności w turystyce*, [w:] *Innowacyjność w turystyce*, red. J. Krupa, Pro Carpathia, Rzeszów 2010, s. 30–83.

sugeruje się głównie ceną produktu turystycznego, natomiast wprowadzanie inwestycji proekologicznych wiąże się bardzo często z dużymi nakładami inwestycyjnymi o dość długim czasie zwrotu.

Edukacja społeczeństwa w zakresie ekologii i ochrony środowiska oraz podejmowania działań proekologicznych w codziennym życiu, w tym również w aspekcie turystyki i rekreacji, jest bardzo ważna, ale musi być prowadzona od poziomu najmłodszych odbiorców, poprzez działania praktyczne. Podejmowanie działań inwestycyjnych (w tym podniesienie stanu sanitarnego) na obszarach wiejskich związane jest przede wszystkim z możliwościami finansowymi samorządów gminnych, przy czym większość gmin uzyskuje słabe dochody, a stosunkowo krótkie kadencje działalności samorządów są powodem kształtowania krótkowzrocznej polityki. Brakuje w związku z powyższym długookresowego planu działań dotyczących zagospodarowania obszarów, także dla celów turystyki i rekreacji.

Stwierdzono, że na świecie ponad 30% obiektów hotelarskich realizuje już kompleksowe programy proekologiczne, natomiast w Polsce jest to liczba znikoma, projekty zaś nie są całościowe i systemowe, tylko są to pojedyncze zalecenia⁴⁵. Troska o zrównoważony rozwój owocuje skuteczniejszą ochroną środowiska, przynosi z czasem wymierne rezultaty ekonomiczne oraz stanowi istotny element marketingowej konkurencji. Taki wizerunek musi być oparty na rzeczywistej, codziennej praktyce proekologicznej, a najlepiej potwierdzony certyfikatem uznanej organizacji⁴⁶.

Barierami w podejmowaniu działań proekologicznych w usługach turystycznych są najczęściej:

- dostrzeganie niepowodzeń we wdrażaniu i realizacji polityki proekologicznej na rynku (niski efekt konkurencyjności);
- niedostateczna wiedza w zakresie działań proekologicznych,
- priorytety ekonomiczne nad ekologicznymi (brak zaufania i sprzeczność celów),
- większe koszty działań bieżących oraz inwestycji,
- wyższa cena usług, a tym samym ograniczenie popytu,
- różne postrzeganie uprawnień i korzyści,
- brak funduszy kapitałowych⁴⁷.

Warto zaznaczyć, że turyści muszą się liczyć z ponoszeniem dodatkowych kosztów związanych z wprowadzaniem w turystyce alternatywnej proekologicznych działań, takich jak: wzrost kosztów utrzymania obiektu, wyższe ceny noclegów i innych usług, transport z wykorzystaniem indywidualnych środków transportu oraz utrudnienia w korzystaniu ze specjalistycznych terenowych środków transportu⁴⁸.

⁴⁵ P. Dominik, *Możliwości...*, op. cit., s. 657.

⁴⁶ P. Dominik, *Zrównoważony rozwój. Ekologia w hotelarstwie i gastronomii*, „Przegląd Gastronomiczny” 2009, nr 4, s. 28–29.

⁴⁷ J. Krupa, K. Krupa, *Działania proekologiczne...*, op. cit., 115–132.

⁴⁸ W. Niemiec, S. Sadowska, O. Niemiec, *Wybrane zagadnienia...*, op. cit., s. 83.

Bibliografia

1. Bohdanowicz P., *Turystyka a świadomość ekologiczna*, Adam Marszałek, Toruń 2006.
2. Dec B., Krupa J., *Wykorzystanie odnawialnych źródeł energii w aspekcie ochrony środowiska*, [w:] *Ochrona środowiska w aspekcie zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego Pogórza Dynowskiego*, red. J. Krupa, T. Soliński, Związek Gmin Turystycznych Pogórza Dynowskiego, Dynów 2012.
3. Dominik P., *Możliwości i ograniczenia rozwoju bazy noclegowej i gastronomicznej na terenach chronionych Puszczy Białowieskiej*, [w:] *Turystyka na obszarach przyrodniczo cennych*, red. M. Jalinik, Oficyna Wyd. PB, Białystok 2010.
4. Dominik P., *Zrównoważony rozwój. Ekologia w hotelarstwie i gastronomii*, „Przegląd Gastronomiczny” 2009, nr 4.
5. Drupka J., Krupa J., *Usługi hotelarskie a ochrona środowiska naturalnego*, „Zeszyty Naukowe WSHiT w Lesku” 2003, z. 1.
6. Jędrzejczyk I., *Nowoczesny biznes turystyczny. Ekostrategia w zarządzaniu firmą*, PWN, Warszawa 2000.
7. Kasprzak K., *Ochrona środowiska w hotelach – wybór problemów*, „Zeszyty Naukowe Polskiego Towarzystwa Gleboznawczego w Rzeszowie” 2006, z. 7.
8. Krupa J., Krupa K., *Działania proekologiczne czynnikiem konkurencyjności w sektorze usług*, [w:] *Innowacje ekologiczne w rozwoju społeczno-gospodarczym*, red. L. Woźniak, J. Krupa, J. Grzesik, Wyd. WSliZ, Rzeszów 2006.
9. Krupa J., Krupa K., *Innowacyjność elementem konkurencyjności w turystyce*, [w:] *Innowacyjność w turystyce*, red. J. Krupa, Pro Carpathia, Rzeszów 2010.
10. Krupa J., Dec B., *Dobre praktyki żywienia w gospodarstwach agroturystycznych*, [w:] *Żywność i żywienie w turystyce i rekreacji*, red. E. Czarniecka-Skubina, D. Nowak, J. Mogiła-Lisowska, Wyd. WSHGiT, Warszawa 2011.
11. Krupa J., Hatys J., *Problematyka ochrony środowiska w aspekcie rozwoju turystyki wiejskiej*, [w:] *Turystyka wiejska, ochrona środowiska i dziedzictwo kulturowe Pogórza Dynowskiego*, red. J. Krupa, T. Soliński, Związek Gmin Turystycznych Pogórza Dynowskiego, Dynów 2011.
12. Krupa J., Dec B., *Proekologiczne działania w usługach turystycznych*, [w:] *Ochrona środowiska w aspekcie zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego Pogórza Dynowskiego*, red. J. Krupa, T. Soliński, Związek Gmin Turystycznych Pogórza Dynowskiego, Dynów 2012.
13. Kruszewska-Mikucka M., *Natura w harmonii z portfelem*, „Uważam Rze” 2012, nr 42 (89).
14. Kruszewska-Mikucka M., *Walka o tanie ciepło*, „Uważam Rze” 2012, nr 42 (89).
15. Kurek W., *Turystyka*, PWN, Warszawa 2007.
16. Majewski J., *Proekologiczne rozwiązania w obiektach hotelarskich – wybrane przykłady*, Biuro Menedżerów Marek Turystyki Polskiej, Warszawa 1999.
17. Mrocza A., Sacha S., *Czynnik ekologiczny w kształtowaniu jakości produktu turystycznego*, „Folia Turistica” 2000, nr 9.
18. Niemiec W., *Turystyka alternatywna w zgodzie ze środowiskiem*, Wyd. PWSZ, Nowy Sącz 2002.
19. Niemiec W., Sadowska S., Niemiec O., *Wybrane zagadnienia ochrony środowiska w turystyce*, Oficyna Wyd. Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów–Nowy Sącz 2010.
20. Poskrobko B., *Zarządzanie środowiskiem*, PWE, Warszawa 1998.

21. Woźniak L., *Ekoinnowacyjność i ekoinnowacje. Przegląd teorii*, [w:] *Cele i zasady wdrażania ekoinnowacji w zarządzaniu firmą i rozwojem regionu*, red. L. Woźniak et al., Oficyna Wydawnicza, Rzeszów 2011.
22. Woźniak L., *Przyszłość ekoinnowacji*, [w:] *Cele i zasady wdrażania ekoinnowacji w zarządzaniu firmą i rozwojem regionu*, red. L. Woźniak et al., Oficyna Wydawnicza, Rzeszów 2011.
23. Zaręba D., *Ekoturystyka. Wyzwania i nadzieje*, PWN, Warszawa 2000.
24. Zaręba D., *Ekoturystyka*, PWN, Warszawa 2006.
25. Żegleń P., *Zarządzanie turystyką na obszarach cennych przyrodniczo województwa podkarpackiego*, [w:] *Turystyka na obszarach przyrodniczo cennych*, red. M. Jalinik, Oficyna Wyd. PB, Białystok 2010.
26. *Czysta energia, budownictwo niskoenergetyczne – nowe spojrzenie w ochronie środowiska naturalnego*, Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego, Rzeszów 2012.

Strony internetowe

1. <http://ecohotelpolska.blogspot.com/2009/07/hotele-ekologiczne.html> [12.07.2011].
2. http://www.fpds.pl/media/filemanager/publikacje/ekologia-w_firmie/broszura_ekologiczny_hotel [10.04.2013].

Streszczenie

Podjęmowane w branży turystycznej prośrodowiskowe działania wymagają wielowymiarowego podejścia, ponieważ nawet zastosowanie najnowszych rozwiązań technicznych, pozwalających na oszczędność wody i energii, czy doskonale przygotowany system gromadzenia odpadów, nie przyniosą rezultatów, jeśli działań takich nie połączy się z edukacją ekologiczną wśród organizatorów turystyki oraz wśród klientów w celu pogłębienia świadomości ekologicznej oraz zwiększenia umiejętności wykorzystania wdrożonych rozwiązań. Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie w ogólnym zarysie problematyki działań proekologicznych w branży turystycznej w aspekcie ochrony środowiska przyrodniczego, jak również przedstawienie nowoczesnych rozwiązań technicznych możliwych do zastosowania w turystycznych obiektach zbiorowego zakwaterowania.

Słowa kluczowe: turystyka, działania proekologiczne, ochrona środowiska

Abstract

Pro-environment efforts in the tourism industry require a multidimensional approach, because even the usage of the latest technologies that allow water and energy saving, and well-developed waste collection system do not bring results, if such actions are not connected with environmental education among tour operators and customers in order to enhance ecological awareness and increase the ability of using the implemented solutions. The purpose of this thesis is to present an overview of ecology issues in the tourism industry in terms of environmental protection, as well as provide advanced technological solutions that can be used in collective tourist accommodation establishments.

Keywords: tourism, environmental activities, environmental protection

NOTKA O AUTORZE

Prof. nadzw. dr hab. inż. Jan Krupa, kierownik Katedry Turystyki i Rekreacji w Wyższej Szkole Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie, na Wydziale Turystyki i Nauk o Zdrowiu, kierunku Turystyka i Rekreacja; członek Senatu WSliZ (2003–2012); autor i współautor ponad 200 publikacji naukowych, dwóch skryptów, jednego podręcznika dla studentów oraz 11 monografii.

